

MONSTRE I MØRKET

OPDIGTEDE RÆDSLER

Enhver seksårig med respekt for sig selv kan beskrive en vampyr. Den udøde blodsuger er for længst rejst fra sin faldefærdige transsylvanske borg og ind i den kommercielle massekultur, og han har taget sine nærmeste venner med sig: zombier, varulve og andet godtfolk. Med en halvtredser på lommen kan du købe dig et selvlysende hugtandsgebis og en lille tube teaterblod, og endda have penge tilovers til en pose Vampyrer fra Haribo. Halloween er ved at blive en folkefest i Danmark, der går sjældent en uge uden en ny monstergyser på dvd, tegnefilmen *Monsters mod Aliens* fra 2009 trak tusindvis af familier i biografen, og i maj 2010 blev hovedstaden indtaget af omkring 600 øldrikkende zombier, da den første officielle Copenhagen Zombie Crawl blev afholdt. Der er monstre alle vegne.

Det mest slående ved overnaturlige monstre er selvfølgelig, at de ikke findes i virkeligheden. Ikke desto mindre bliver vi ved med at fortælle hinanden historier om spøgelser og uhyrer. Man kan måske forstå, at en forskræmt stenaldermand på den østafrikanske savanne kunne finde på at

fortolke de mærkelige lyde fra hulens mørke som mystiske væseners rumsteren, men burde vi ikke være kommet over den slags overtro? Burde fantastiske, overnaturlige forklaringer ikke for længst være erstattet af rationelle, videnskabelige redegørelser? Var det ikke netop de flygtige bevægelser i fantasiens skygger, som oplysningsfolkene søgte at udlette for 300 år siden?

Jo. Jo, det burde vi, og det var det. Men monsteret er tilsyneladende umuligt at slippe af med. Måske har vi brug for monstre. Måske kan vi slet ikke lade være med at være fascineret af uhyrer, der trodser naturlovene. Måske er det i virkeligheden ikke så mærkeligt, at monsteret spiller sådan en væsentlig rolle i vores kulturs fortællinger – når man tænker på, at vores forfædre i millioner af år levede side om side med virkelige, sultne monstre.

FRYGTSSOMME GENER

Vores forhistoriske tilværelse som jaget vildt har sat sig dybe spor i vores dna. Den menneskelige organisme er en slags maskine, der er konstrueret til at overleve og lave gangbare kopier af sig selv, og vi er udstyret med en række mekanismer, der gør os i stand til at reagere hurtigt og hensigtsmæssigt, når der er fare på færde. Dette maskineri har en tilbøjelighed til at overreagere, så vi farer sammen ved en uskyldig raslen i skovbunden eller en sløret bevægelse i udkanten af synsfeltet. Rationalitetens rustning er ikke ret godt svejset sammen, og særligt når mørket falder på, og du er alene, bliver sprækkerne større. Bag din moderne hjerneskal gemmer der sig en forskræmt primat,

som gyser ved synet af lysende øjne og glinsende hugtænder i tusmørket. Hvem har ikke prøvet at få gåsehud i biografens mørke, når monstret på lærredet nærmer sig den hvinende heltinde? Det var din indre behårede hulemand m/k, der som en forsvarsmekanisme lod pelsen stritte for at se større og mere frygtindgydende ud. Det moderne menneske har ingen pels, men vi fødes stadig med det apparatur, som giver gåsehud, når der er fare på færde – et levn fra en tid, hvor der var menneske på menuen.

SKRÆKHISTORIERNES TROLDspeJL

Monstrene har i vor tid fundet sig et hjem i horrorgenren. Horrorfiktion er fortællinger, der er designet til at skræmme eller forurolige deres publikum. Genren myldrer med overnaturlige såvel som naturlige og psykologiske uhyrer: fra varulve og mumier over spøgelses og dæmoner til morderiske galninge. Den uhyggelige genre har sit udspring i tidligere tiders mundtlige fortællinger; man skal ikke bladre længe i Grimms eventyr for at finde uhyggelige historier med rædselsvækkende monstre.

Horrorgenren har naturligvis udviklet sig gennem tiden, og forskellige kulturer fostrer forskellige monstre. Det er ikke så mærkeligt, for monstret kan fungere som en slags troldspejling af en kulturs ængsteligheder og fobier. I historiske perioder med social turbulens eller krise er det, som om monstrene stimler sammen i periferien for at kigge på, og kun tøvende, når ambulancerne er kørt, nærmer sig ulykkesstedet, lidt ligesom tilskuere til et voldsomt uheld. Det er i hvert fald tankevækkende, at

horrorgenren i nyere tid har haft tre guldaldrer, som alle er fulgt i hælene på perioder med store samfundsmæssige omvæltninger. I slutningen af 1700-tallet rejste den gotiske skrækromantik sig som et søuhyr af de oprørte vande, der bruste efter den franske revolution og oplysningstiden. Hundrede år senere, hvor Gud var døende og fremtiden usædvanligt uvis, havde den ængstelige *fin de siècle*-litteratur en storhedstid, som gav os mr. Hyde, grev Dracula og flere andre klassiske monstre og skrækhistorier. Og i 1970'erne kom så gysets moderne gennembrud, der ikke mindst hentede sin kraft i dønningerne fra det foregående årtis sociale tumult. Skrækforfattere som Stephen King og Ira Levin kombinerede genrekendskab med bred kommerciel appeal og bragte rædslen ind i mange af den vestlige verdens forstadshjem.

REJSE TIL TUSMØRKELAND

Måske har vi brug for opdigtede rædsler for bedre at kunne håndtere virkelighedens uhyrligheder. Omvendt kan det være, at monsterhistorierne gør os mere ængstelige, mere opmærksomme på det skræmmende og det næsten utænkelige. I hvert fald er monstre en slags mentale sparingspartnere, en slags hallucinatoriske mesterboksere, som vi kæmper mod i fantasien. Det er karakteristisk for mennesket, at vi lever en meget stor del af vores liv inde i kraniet, i fiktive landskaber befolket af opdigtede væsener fra guder til zombier, fra Totte og Lotte til ensomme Palle, fra onde stedmødre til underskønne prinsesser. Vores indre landskab er ikke ubetinget lyserødt og behageligt: Der bor

hekse, trolde og genfærd i skyggerne. I denne bog tager vi på en rejse til skyggerne, men vi har en god lommelygte med. Vi skal se monstret i øjnene, lidt som Dante, der i *Den guddommelige komedie* drager til Helvede og Skærsilden for til sidst at komme til Himmerige. Over porten til Helvede står der: "Lad alt håb fare, I der her går ind". Det skal vi ikke tage os af, for Dante kommer klogere ud på den anden side som drengen i eventyret om én, der drog ud for at lære frygten at kende.

VAMPYREN: ET LÆKKERT HUG?

Det første monster, vi får øje på, ligner et almindeligt menneske. Men når vi kigger nærmere, bemærker vi de spidse hjørnetænder, den gustne teint og de blodskudte øjne. I vampyren ser vi måske en forvrænget refleksion af os selv, måske et blodtørstigt rovdyr med overnaturlige evner. Vampyren har på sin blodstænkede rejse gennem århundrederne bevæget sig langt, og nutidens populære metroseksuelle vampyr, en glitrende, cirka 17-årig fyr der smiler tandløst fra tusindvis af idolplakater i pigeværelser rundt omkring i verden, har tilsyneladende glemt sine rødder i østeuropæisk folkløse og overtro.

I dag kan man dårligt slå ud med armene i en boghandel uden at vælte et par vampyrromaner på gulvet, og inden man får bukket sig ned for at rydde op, vil en horde af teenagepiger med stjerner i øjnene formentlig være stukket af med bøgerne i favnen. Hvis de da ikke sidder derhjemme i sofaen og sukker over Salvatore-brødrene fra L.J. Smiths omfattende romanserie *The Vampire Diaries*,

der blev påbegyndt i 1991 og senest er blevet et stort hit som tv-serie. I virkeligheden handler vor tids populære vampyrhistorier mere om magevalg og parringsstrategier, end de handler om rædslen fra det hinsides. I oktobernummeret 2009 havde *Playboy* ligefrem et vampyrtema med fine billeder af afklædte blodsugere! Og et vampyr-idol som Edward Cullen fra Stephenie Meyers grotesk populære firebindsværk *Tusmørke-sagaen*, der udkom i perioden 2005-2008, er legemliggørelsen af enhver kvindes drømmemand. Han er ultrastærk, megarig, supersofistikeret (flere vampyrer har adskillige studenterhuer i skabet) og beskyttende i en sådan grad, at det grænser til det sygelige. Som man kan se i 2008-filmatiseringen af første bind, har Edward en tvivlsom tilbøjelighed til at bryde ind i menneskepigens Bellas soveværelse og betragte hende, mens hun sover. Vampyrerne kan også læse tanker og er naturligvis lidt farlige, lidt flossede i kanten. Sexede eller i hvert fald ambivalente karaktertræk hos blodsugerne går faktisk 200 år tilbage, til romantikkens vampyrer og den skrækkelige og skrækkeligt tiltrækkende lord Ruthven i John Polidoris novelle "The Vampyre" fra 1819. Og i **Bram Stokers berømte roman *Dracula* fra 1897 begynder det for alvor at gå over gevind, da den glubske greve slår gækken løs som aristokratisk monster.**

ZOMBIEN: KØDTRÆVLER I FLABEN

Den lækre vampyr fyr har heldigvis en ubetinget væmmelig modpol i et andet gammelt monster, som også har fået en renæssance i det nye årtusind: zombien. Den moderne

zombie er det klammeste monster af dem alle, og vi vil næppe se et zombietemanummer af *Playboy* i den nærmeste fremtid. Her er en beskrivelse fra Dennis Jürgensens klassiske zombieroman *Kadavermarch* fra 1991:

En høj og enormt fed kvinde i en blodsølet ligskjorte stavrede frem mod ham. Hun snerrede som et elektrisk vækkeur. Hele hendes råddengrønne underansigt og de tre dobbelthager var indsmurt i frisk blod. Stumper af kød sad i mundvigene, og trevler hang som bårder i hendes tænder. I den ene hånd slæbte hun en afrevet menneskearm.

Zombien er en levende død, som kun har smag for frisk menneskekød. Nogle zombier spiser udelukkende hjerner, men ikke alle er så kræsne. Og som sin slægtning vampyren er zombien stærkt smittefarlig. Hvis man bliver bidt, er man ganske vist på ret kurs mod udødeligheden, men tilværelsen som levende død er formentlig en trist og monoton affære.

Hvorfor er det, at zombien netop nu er populær? Hvilke ængsteligheder symboliserer den levende døde, hvilke traumer vækker den til live? Det er næppe tilfældigt, at den legemliggjorte smittefare breder sig som *E. coli* i en tid, hvor vi overvældes af skrækscenarier om sygdomstrusler med vagt ildevarslenende navne som H5N1, H1N1, ebola, VTEC og SARS. Epidemier hensætter os i skæbnens vold: Vi kan vaske hænder ekstra grundigt, og så må vi ellers krydse fingre og håbe på det bedste. Zombien kan i det mindste skydes i hovedet. Den er anderledes hånd-

terbar. Sammenlignet med vampyren, der er underlagt et væld af regler, er zombien lidt af en anarkist. Vampyrer skal have en invitation, før de kan komme ind dit hjem, de kan som regel ikke bevæge sig ud i sollys, de tåler ikke kors og hvidløg og så videre. Zombien er knap så hæmmet, men den *kan* dog elimineres. De fleste overnaturlige monstre er formidable modstandere, men de kan besejres; de kan håndteres, måske endda lettere end mange af de modstandere og forhindringer, vi møder i hverdagen. Her er en quiz, som kan illustrere pointen: Hvad ville du helst kæmpe mod – en målrettet funktionær fra SKAT eller en rallende zombie fra graven? Du kan frit vælge våben fra et arsenal af lovtekster og automatrifler (og det er ulovligt at skyde embedsmænd) ...

DET FRYGTSOMME MENNESKE

Monstrene har været med os fra de tidligste tider som fortolkninger og overfortolkninger af bevægelser i skyggen og lyde i mørket, som mytiske væsener og overnaturlige uhyrer og som særdeles virkelige rovdyr. Rovdyrene er stort set væk fra vores plet på verdenskortet, men de overnaturlige monstre lever i bedste velgående. Og der er ingen grund til at tro, at de forsvinder fra vores fælles reservoir af fortællinger: Dertil er monstrene for nyttige og for nært knyttet til vores inderste væsen. Vi har levet side om side med farlige monstre i millioner af år, og det har ikke alene gjort os opmærksomme på farlige væsener omkring os, men tilbøjelige til at opdigte farlige væsener, selv hvor de ikke er. Når solen er gået ned, er alle vi af

arten *homo timidus*, det frygtsomme menneske, forenet i vores angst for monstre i mørket.

MENNESKE PÅ MENUEN

MONSTEREKSPERTISE BETALER SIG

Vores forhold til monstre hænger nøje sammen med menneskets evolution. Hvis et individ bliver født med egenskaber, der forbedrer evnen til at håndtere trusler – fx virkelige monstre som rovdyr og giftigt kryb – vil det være bedre tilpasset de farlige omgivelser end sine artsfæller. Den, der er bedst tilpasset, overlever og kan videregive sine gener – som den langskæggede englænder Charles Darwin slog fast i *Om arternes oprindelse* for lidt over 150 år siden. Monsterekspertise er derfor en egenskab, som har gjort sig gældende i den lange udviklingshistorie, der går forud for fremkomsten af *homo sapiens*. Og det er ikke kun faktorer som stærkere muskler, bedre stofskifte, skarpere dybdesyn eller et lynhurtigt kropsligt beredskabssystem, der giver fordele. Også den mentale udrustning over for farer har været væsentlig i en grad, så det stadig præger os, selvom vores miljø er blevet et andet, og selvom monstrene nu i højere grad findes i fiktionens rige – hvis vi spørger evolutionspsykologien.

Evolutionpsykologiens centrale påstand er nemlig, at det menneskelige sind en et slags organ, som er blevet til gennem en evolutionær proces, præcis ligesom andre